

ОҒЗАКИ НУТҚ ВА ГРАММАТИК КЎНИКМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Мустаева Гулдора Салоҳиддиновна,
Тошкент давлат транспорт университети

Қурбонова Мухабат Мамаджановна,
Тошкент давлат транспорт университети

Ғунча Мамажанова,
Тошкент давлат транспорт университети

Аннотация

Мақолада оғзаки нутқ ва уни шакллантириш методикаси ва усуллари, бу бўйича мутахассислар томонидан келтирилган манбаалар асосида кенг таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: Оғзаки нутқ, грамматика, нутқни ривожлантириш, усул, метод.

Оғзаки нутқ кўникмалари ва грамматик: кўникмаларии шакллантириш концепциясини Е.И.Пассов ишлаб чиққан. Унинг таълимотига биноан лексик кўникмаларнинг шаклланиши уч босқичда амалга ошади. Биринчи босқичда лексик кўникма дастлабки лексик кўникмалар шакллантирилади; иккинчи босқичда такомиллашади; учинчи босқичда эса кўникмаларнинг нутқ жараёнида қўлланилиши кўзда тугилади. Фикримизча, лексик кўникмаларнинг ҳосил бўла бошлаши ва уларнинг такомиллашуви ўртасидан демаркация ўтказиш анча мушкул иш, зеро лексик кўникмаларнинг ҳосил, бўла бошлаши ва такомиллашуви уларнинг шаклланишидан ўзга нарса эмас. Мунозарали масала фақат шу билан чекланмайди. Грамматиками ўргатиш борасида сўз юритган Е.И. Пассов кўникмалар шаклланишининг илк босқичида бир типдаги грамматик белгиларнинг ишлатилишини назарда тутди ва уларни нуқий машқларда бошқаларига қиёслашни ўқтирма. Такومиллашига босқичида эса, грамматик белгилар асоси оғзаки нутқ, учун мулжалланган матшхар негизида тузилган иуқий машқлардаги бошқа грамматик белгиларга қиёсланади Е.И.Пассов концепциясидаги учинчи босқич эса грамматикката умуман таълуқди бўлмасдан, муаммоли масалалари очини қамрайди. Бу муаммолар ечилшп жараёни. ўрганилаётган белгиларининг нутқда қўлланилиш масалалар ечишини ҳам тақозо этади. Лексика бобида гаи кетадиган бўлса, бундай босқичларни ўзаро бир-бирларидан ажратшни амалга ошириш ниҳоятда кийин. Биринчидан, янги лексика микдори олдин ўтилган лексик материал микдори билан меъёрлашуви керак, чунки биринчи босқичдан иккинчи босқични ажратиш учун янги сўзларнинг ишлатилиш кўлами билан олдинги лексик материалнинг ўртасидаги чегарани топиш қийин.

Методик адабиётда лексик кўникма масалалари илк бор Е.И.Пассов томонидан ўрганилган. Унинг фикрича лексикани ўргатиш, фонетика ва грамматиками ўргатиш каби, керакли сўзларни танлаш ва "малакавий харак-теристикалар" даражасида уларни бошқа сўзлар билан алоқага киритиб жумла тузишни кўзда тутди. Бошқа ишларда лексик кўникма тушунчасига махсус таъриф берилмаса, унинг мавжудлиги ва босқичма-босқич шаклланиши эътироф этилади. Лексик кўникмаларни шакллантириш босқичларини ўрганиш дастлаб И. В. Раҳмонов томонидан таклиф қилинган "англаш-ёдда тутиш-мулоқотда қўллаш" босқичлар тизимида ўз

аксини топди. Шубҳасиз ўрганиш хаётга лексикани ҳар бир ўқувчи англаши, содда тутиши ва мулоқотда қўллаши зарур. Лекин бундай босқичларга ажратиш айрим эътирозни келтириб чиқаради: жумладан, бу узундан узун жараён ва уянги сўзларни ишлатишга йўналтирилган машқларни бажариш пайтида ҳам давом этади; лексикани сақлаш ўрганишни уни нутқ жараёнида қўллашдан ажратиб бўлмайди, зеро лексикани ёдлашда, унинг алоҳида турлари инobatга олинмаса, асосан нутқда фойдаланиш орқали амалга оширилди. АЗ. Якушина томонидан ишлаб чиқилган лексик кўникмаларни шакллантириш тамойили ҳам уч босқични ўз ичига олади: сўзларни муайян тематик гуруҳлар ичида хотирлашни, улардан кичик-кичик нутқ вазиятларида фойдаланишни ва, ниҳоят, канча коммуникатив жараёнларда уларни қўллашни кўзда тутати. Масалан, сўзларни гуруҳдаш бўйича машқлар фақатгина якка ажратилган сўзлар орқали машқ қилишни кўзда тутати ва лексик кўникма шаклланишининг бутун бир босқичи бўла олмайди. Якка сўзлар билан ишлашнинг муҳим ва зарурлигини тан олганимиз ҳолда, бу босқичда лексикани ўзлаштириш бошланади деб тасаввур қилиш қийин. Сўзнинг канча ва кичик контекстларда қўлланишининг фаркланишига келсак, фикримизча, бу ҳолатда сўз қўллаш кўникмаларини шакллантиришни аниқдайдиган физик жараёнлар бевосита намоён бўлмайди. Бироқ аналогия (бир грамматик форма ни бошқа бирига монанд ўзгартириш), трансформация (грамматик конструкциями бир турдан иккинчисига бош маъносини сақлаган ҳолда ўтказиш) ва шу кабилар грамматикани ўргатишда асосий тушунчалар ва уларнинг тугридан-тугри лексикани ўргатиш соҳасига кўчирилиши, бизнинг фикримизча, ўзини оқламайди. Лексик кўни кўмаларнинг шакллантириш масаласи С.Ф. Шатилов диққатга сазовор фикрлар билдирган. У ишлаб чиққан концепция асосида ҳам Л.Б. Ительсон таълимотидаги асосий ғоялар ётади: яъни тил аспектиларини ўрганишда ўқувчиларда кўникма ва малакалар ҳосил бўлишининг уч босқичи кўрсатилади. Аммо, Л.Б. Ительсондан фарқли ўларок, С.Ф. Шатилов бу уч босқичга қўйидагиларни киритади: 1) нутқ, бирликлари билан ўқувчиларни таништириш; 2) ўқувчиларни нутқ бирликлари қўлланиладиган вазият билан таништириш; 3) нутқ бирликлари ситуатив-вариатив кўринишларини ўқувчиларга "ҳазм" қилдириш.

Хулоса сифатида таъкидлашимиз мумкинки, бугунги ахборот оқимининг кучли бир даврда талабаларга инглиз тилини содда ва раво тушунарли тарзда етказишда юқоридаги методик қонуниниятларни қўллаш дарс ўтиш сифатини яхшилашда ҳамда талабаларнинг тилни тез ўрганишида муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

References

1. Xutorskoy A.V. The concept of distance education <http://www.eidos.ru>
2. Bernard, M. (1998). "Penser la mise à distance en formation". In Apprendre à
3. distance, Seres, M. (dir.). Le Monde de L'Education, hors-série, pp 88-90. http://www.u-paris2.fr/distance_formation/textes.htm. Consulted in November 2000
4. Z. Le Grand Robert de la langue française. V. III: Couv-Ento, Paris, 1991
5. <http://www.eidos.ru/pedsovet/index.htm>
6. <http://alsic.u-strasbg.FR/Num6/foucher/default.htm>
7. EXPERIMENTAL DETERMINATION OF FORCES THROUGH MEASUREMENTS OF STRAINS IN THE SIDE FRAME OF THE BOGIE. //Transport Problems: an International Scientific Journal, 2021

8. Formation of the freight trains with a fixed train schedule // E3S Web of Conferences, 2021
9. ON COGNITIVE MECHANISM OF FORMATION OF THE IMAGE OF A SPONTANEOUS COMPARISON (ON A MATERIAL OF THE FRENCH LANGUAGE)// Иностранные языки в Узбекистане, 2018
10. Репрезентация денотатов существительного homme в позиции ядра сравнения// Вестник Московского государственного областного ..., 2018
11. TYPOLOGY OF ACTUALIZATION OF NOUN DENOTATS IN SPONTANEOUS FIGURATIVE COMPARISONS (on the example of femme and homme nouns)
12. Nekotorye aspekty vzaimootnosheniy prirody, cheloveka i soshchestva vo vzglyadah Abu Ali Ibn Sina i Abu Raykhan Beruni.// Theoretical & Applied Science, 2015.№10.S.127-129
13. Theoretical and ideological sources of Beruni's philosophical views// ACADEMICIA: An International Multidisciplinary, 2020. No. 11. S. 1974-1980
14. Vklad Abu Raykhana Beruni v razvitie filosofii Blijnego, Srednego Vostoka i mirovoy nauki//Problemy nauki, 2019.№12.S.65-66.
15. Basic spiritual and moral education of young people and work Abu Raykhana Beruni // Problemy nauki, 2019. №4(40).S.56-57.